

Кобець М.В. Деякі аспекти тлумачення терміна "спеціальна техніка" у правоохоронній діяльності. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. Київ, 2009. № 1 (62). С. 185-190.

Кобець Микола Вікторович,

доцент кафедри спеціальної техніки Київського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, підполковник міліції

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНА «СПЕЦІАЛЬНА ТЕХНІКА» У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто значення і поняття спеціальної техніки у сфері правоохоронній діяльності, її класифікація.

In the article the value and concept of the scientific and technical providing in the field of criminalistics, also concept scientific and technical facilities.

Боротьба зі злочинністю є одним із важливих напрямів діяльності держави. Тому на сучасному етапі розвитку та становлення незалежної України органи державної влади і уряд вимагають постійного вдосконалення роботи правоохоронних органів.

У зв'язку з цим особливого значення набуває розробка способів реалізації науково-технічних досягнень у боротьбі зі злочинністю, розширення можливостей використання їх у процесі попередження, розкриття і розслідування злочинів. Нині значно зросли можливості науки і техніки, що є важливим резервом підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів. Сучасні науково-технічні досягнення розширили тактико-технічні можливості виявлення, фіксації, дослідження і використання доказової інформації у кримінальному судочинстві.

Разом з тим рівень застосування досягнень науки і техніки характеризується істотним розривом між теорією і практикою, недослідженістю проблем всебічного науково-технічного забезпечення процесу розкриття та розслідування злочинів. Аналіз використання науково-технічних досягнень у боротьбі зі злочинністю свідчить про незадовільність

існуючого положення справ, недостатньо розкриваються головні причини такого положення, зокрема, невідповідність реальних умов правоохоронної діяльності її фактичним потребам.

З урахуванням викладеного, одним із головних аспектів удосконалення діяльності правоохоронних органів є визначення шляхів і засобів усунення чи значного скорочення розриву між науково-технічним потенціалом і реальними можливостями практики. Звідси – актуальність цільового дослідження можливостей зближення науки і практики шляхом узагальнення і ефективного використання науково-технічних досягнень у правоохоронній діяльності.

Розв'язанням проблем щодо застосування науково-технічних засобів у розкритті злочинів займалися П.П. Артеменко, Л.І. Громовенко, Ю.Ф.Жариков, М.В. Кобець, О.В. Золотар, М.В. Салтевський та інші науковці.

У різних літературних джерелах як юридичного, так і спеціального призначення використовуються різні терміни, які відносять до поняття "науково-технічні засоби", а саме: "технічні засоби", "криміналістичні засоби", "оперативна техніка", "спеціальна техніка" тощо. Кожний із наведених термінів розглядався і вивчався науковцями і має наукове тлумачення. Проте, донині термін "спеціальна техніка" практично не вивчався науковцями, особливо її місце і роль у системі правоохоронних органів, її відношення і зв'язок з іншими зазначеними термінами. На наш погляд, назріла необхідність розглянути цей термін більш детально.

У різних відомствах використовується термін "спеціальна техніка", зокрема, у Міністерстві надзвичайних ситуацій, Міністерстві охорони здоров'я, Міністерстві оборони, в міських комунальних службах тощо. Проте, значення та поняття цього терміну неоднакове. Це залежить від сфери застосування, поставлених завдань, які вона повинна виконувати, та ін.

У правоохоронних органах і, зокрема, органах внутрішніх справ, також використовується термін "спеціальна техніка", але, на відміну від інших відомств, він має назву "спеціальна техніка ОВС". Цей термін має фаховий

характер, оскільки він у даному випадку охоплює всі технічні засоби, котрі застосовуються в органах внутрішніх справ, і які допомагають здійснювати процес розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Термін "спеціальна техніка" поєднує різноманітні види технічних засобів, які через своє пряме призначення, цільову спрямованість, конструктивні дані, функціональні можливості, тактичні особливості застосування, спеціальну нормативну регламентацію набули спеціального характеру застосування в правоохоронній діяльності, і, зокрема, в органах внутрішніх справ.

Цей термін неодноразово аналізувався і досліджувався в спеціальних та юридичних джерелах. У результаті з'являлися формулювання з деякими розбіжностями, тому вважаємо за необхідне їх розглянути.

Так, у відомчому нормативному акті "Зводу відомостей, що становлять державну таємницю", затвердженим наказом СБУ від 12 серпня 2005 року № 440, під спеціальними технічними засобами розуміється "технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, програмне забезпечення, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані або пристосовані) для негласного отримання інформації" [1, с. 179].

Дещо схоже поняття спеціальної техніки щодо безпосереднього застосування в оперативно-розшуковій діяльності наводиться у криміналістичній літературі деякими криміналістами. Професор М.В.Салтевський, наприклад, розглядає спеціальну техніку як різновид технічних засобів оперативно-розшукової діяльності. Тому він відносить до цього поняття "систему приладів, пристроїв, матеріалів та речовин для збирання інформації негласними прийомами" [2, с. 74].

Деякі автори під терміном "спеціальна техніка" розуміють систему криміналістичних та інших технічних засобів, що використовуються оперативним апаратом у боротьбі зі злочинністю головним чином негласно під час здійснення оперативно-розшукових заходів за правилами, які

регламентуються спеціальними нормативними актами [3, с. 392].

Інші науковці до спеціальної техніки відносять "спеціально сконструйовані або пристосовані до специфічних потреб оперативно-розшукової діяльності криміналістичні, радіотехнічні, хімічні, оптичні, відеотехнічні, звукозаписуючі й інші науково-технічні засоби" [4, с. 115].

У наведених тлумаченнях авторів щодо терміну "спеціальна техніка" розглядається ними як техніка, яку застосовують безпосередньо негласно і тільки під час оперативно-розшукової діяльності.

Проте деякі науковці щодо поняття терміну "спеціальна техніка" мають інший підхід. Так, у спеціальній літературі С.В. Ігнатов зазначає спеціальну техніку як технічні засоби, закономірності їх впровадження і застосування в оперативно-розшуковій діяльності в умовах суворого дотримання законності з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю і охорони громадського порядку [5, с. 5].

У свою чергу, Е.Ф. Толмачев наводить своє, але дещо схоже поняття до цього терміну, який відзначає спеціальну техніку як систему технічних засобів, пристроїв і відповідних тактико-технічних прийомів, що використовується органами внутрішніх справ в умовах суворого дотримання законності з метою забезпечення охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю [6, с.15].

У своїй статті В.І. Перкін під терміном спеціальна техніка розуміє "сукупність технічних засобів, спеціальних пристроїв, речовин та відповідних тактичних прийомів, що використовуються ОВС із суворим дотриманням законності під час здійснення оперативно-службових заходів для профілактики та розкриття злочинів, охорони громадського порядку та забезпечення охорони окремих установ" [7, с. 87].

Окремої уваги заслуговує визначення П.П. Артеменка, який розуміє спеціальну техніку як "науково обґрунтовану систему технічних засобів (пристроїв, приладів, пристосувань) і спеціальних тактичних прийомів та методик їх правомірного застосування в діяльності органів внутрішніх справ

із забезпечення громадського порядку і громадської безпеки, боротьби зі злочинністю та виконання інших правоохоронних функцій" [8, с. 10].

У російських виданнях під терміном "спеціальна техніка" деякі автори вважають як сукупність технічних засобів, пристроїв і відповідно тактико-технічних прийомів (методів), що використовуються органами внутрішніх справ при суворому дотриманні законності з метою забезпечення охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю [9, с. 12].

Узагальнюючи існуючі тлумачення поняття спеціальної техніки, потрібно відмітити, що до його змісту слід віднести і процес її застосування, тому це поняття включає:

власне технічні засоби, до яких вони відносять прилади, пристрої, устаткування, апаратуру, програмне забезпечення, хімічні засоби, без яких неможливо проводити збирання, виявлення, фіксацію (речових доказів, фактичних даних), дослідження і використання доказової інформації у кримінальному судочинстві;

методи і прийоми застосування науково-технічних засобів. Так, наприклад, одним із способів отримання достовірних даних є не тільки наявність технічних засобів відеозапису, фотографування, а також і методики їх застосування, що надає наочність, уявлення про місце події загалом і окремих його частин, за допомогою яких отримується об'єктивна й найбільш повна інформація, що має важливе значення для справи;

процес застосування науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві, зокрема: дії по їх застосуванню правомірні, якщо вони передбачені законом, не суперечать йому; застосовувати їх можуть особи, спеціально на те уповноважені; можливість їх застосування визначається науковою обґрунтованістю, об'єктивністю і достовірністю одержуваних при цьому результатів; вони мають не суперечити етичним нормам, не принижувати гідність осіб, щодо яких застосовуються; їх застосування має відповідати вимогам безпеки [10, с. 140].

суб'єктами застосування науково-технічних засобів мають бути уповноважені на те особи, що регламентовано чинним законодавством,

зокрема, Кримінально-процесуальним кодексом України [11], Законом України "Про судову експертизу" [12], "Про оперативно-розшукову діяльність" [13] та іншими нормативно-правовими актами [14 та ін.].

Розглянемо статус і структуру поняття спеціальної техніки через її класифікацію. Термін "класифікація" (від лат. *classis* – розряд, *facere* – робити) означає поділ предметів, явищ, понять на певні види, класи залежно від їхніх загальних ознак [15, с. 200]. Як зазначають В.К. Лисиченко та І.І. Когутич, "класифікація є одним із методів пізнання. Вона сприяє встановленню як властивостей окремих об'єктів і явищ, так і закономірностей їх розвитку та напрямів практичного використання" [16, с. 64].

Так, С.В. Ігнатов спеціальну техніку поділяє на: технічні засоби керування; спеціальні технічні засоби оперативно-розшукового призначення, або оперативна техніка; спеціальні технічні засоби загального призначення [5, с. 5]. У цьому визначенні не зрозуміло таке поняття як спеціальні технічні засоби загального призначення. Крім того, технічні засоби керування застосовуються всіма службами та підрозділами внутрішніх справ.

У свою чергу, Е.Ф. Толмачев спеціальну техніку, залежно від спрямованості та покладених на ОВС функцій, поділяє на: оперативно-розшукову; слідчу; адміністративну техніку [6, с. 16]. Такої думки дотримується П.П. Артеменко [8, с. 10] та інші автори [9, с. 12].

Овчинський А.С., Каретніков М.К., Попов В.І. спеціальну техніку поділяють на: засоби акустичного контролю; засоби візуального контролю; засоби контролю повідомлень технічних каналів зв'язку; засоби маркування та виявлення об'єктів; пошукові прилади; аналізатори фізіологічних стресів (поліграфи); засоби оперативного зв'язку [3, с. 392–393].

Наведений авторами розподіл спеціальної техніки умовний, оскільки є технічні засоби, які застосовуються тільки у певних службах, зокрема: сповіщувачі в ДСО; пристрої контролю швидкості – ДАІ; криміналістичні набори – криміналістами; засоби зняття інформації з відповідних каналів – оперативні служби та ін. Проте, якщо взяти такі пристрої як, наприклад,

фотоапаратуру, відеокамеру, звукозаписуючу апаратуру, то, залежно від суб'єкта застосування, їх можна віднести до оперативної техніки або до криміналістичної чи адміністративної.

Враховуючи наведені класифікації та залежно від діючої структури в системі МВС України, нами пропонується спеціальну техніку, залежно від призначення, поділяти на: оперативно-розшукову; слідчо-криміналістичну; адміністративно-профілактичну.

Отже, на наш погляд, оптимальним узагальнюючим визначенням терміну "спеціальна техніка" щодо її застосування у правоохоронній діяльності – *це науково обґрунтована система технічних засобів, речовин, а також методів, прийомів, алгоритмів їх правомірного застосування для забезпечення охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю.*

Для більш ефективного застосування технічних засобів у процесі розкриття злочинів нами пропонуються окремі організаційні заходи, які б вирішили проблемні питання щодо збирання та фіксації фактичних даних.

Оскільки Департамент оперативно-технічних заходів МВС України здійснює свою діяльність, яка пов'язана тільки з тимчасовим обмеженням конституційних прав людини, тому на практиці оперативні працівники стикаються з проблемою безпосереднього застосування оперативної техніки в громадських та інших місцях. Труднощі, які при цьому виникають, здебільше пов'язані з недостатністю знань, вмінь та навичок під час застосування сучасних технічних засобів. Тому для підвищення ефективності процесу розкриття злочинів нами пропонується ввести на рівні МРЛОВС посаду інженера (або групу чи відділення, залежно від загальної кількості оперативних працівників в МРЛОВС та практичної необхідності) по безпосередньому застосуванню спеціальних технічних засобів, який би допомагав оперативним підрозділам у фіксації дій злочинців, згідно п. 11 ст.8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [13].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну*

таємницю : наказ СБУ від 12 вересня 2005 року № 440 // Офіційний вісник України. – 2005. – №34. – Ст. 2089.

2. *Салтевський М.В.* Криміналістика : підручник. – Х.: Консул, Основа, – 1999. – Ч.1. – 416 с.

3. *Оперативно-розыскная деятельность* : учебник. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 848 с.

4. *Євдокимов В.М., Корчів М.М., Шеломенцев В.П.* Застосування спеціальних технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності // Науковий вісник Нац. ак. вн. справ України. – К., 2004. – Ч.2. – №2. – С. 111–123.

5. *Технические средства управления и специальная техника* : Учеб. пособие / Под ред. А.П.Полежаева. – М.: Академия МВД СССР, 1991. – 183с.

6. *Специальная техника и ее применение* : Учеб пособие. – М.: Академия МВД СССР, 1982. – 348 с.

7. *В.І Перкін* Застосування спеціальної техніки у розслідуванні та попередженні злочинів // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: Матеріали II між нар. наук.-практ. конф. (Київ, 22-23 листопада 2005 р.). – К.: Київ. нац. ун-т вн. справ, 2006. – С. 85–94.

8. *Артеменко П.П.* Спеціальна техніка : курс лекцій. – К.: Нац. ак. вн. справ України, 2002. – 92 с.

9. *Специальная техника и информационная безопасность*: Учебник. – М.: Академия управления МВД России, 2000. – Т.1. – 372 с.

10. *Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України* / М.М. Михеєнко, В.П. Шибико, А.Я. Дубинський; Відп. ред.: В.Ф.Бойко, В.Г. Гончаренко. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 624 с.

11. *Кримінально-процесуальний кодекс України* : Закон України від 28 грудня 1960 року №1001–V // ВВРУ. – 1961. – № 2. – Ст. 15.

12. *Про судову експертизу* : Закон України від 25 лютого 1994 року №4038–XII // ВВРУ. – 1994. – №28. – Ст. 232.

13. *Про оперативно-розшукову діяльність* : Закон України від 18 лютого

1992 року № 2135–XII // ВВРУ. – 1992. – №22. – Ст. 303.

14. *Про* затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України : наказ МВС України від 30 серпня 1999 року № 682. – К., 1999. – 22 л.

15. *Философский* словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М., 1987. – 590 с.

16. *Лисиченко В.К., Когутич І.І.* Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів : монографія. – К., 2002. – 182 с.